

NEKI FRAGMENTI RAZBOJNIŠTVA U PRVOM DESETLJEĆU *OTTOCENTA* (METODOLOŠKI OKVIR I ISTARSKI PRIMJER)

Marko JELENIĆ
Kanfanar

UDK 343.97(497.5-3 Istra)“18“
Pregledni rad

*Può il banditismo costruire una chiave
di lettura per la storia dell'Europa moderna?
E, se si, di quale storia?*
Može li banditizam biti ključ za čitanje
povijesti novovjekovne Europe?
I ako može, koja bi to bila povijest?
(Maurice Aymard, *Bande armate, banditismo*)

U Radu se donose nova promišljanja o rasprostranjenosti fenomena socijalnog razbojništva i nasilja u Istri tijekom prvog desetljeća XIX. stoljeća. Nasilne društvene skupine pokazuju ritmove i esencijalne probleme svakidašnjeg života u Istri u istraženom razdoblju. Istraživanje fenomena socijalnog razbojništva u konačnici nudi mogućnost sagledavanja ljudskih sudbina koje ostaju jedna od važnijih tema suvremene društvene povijesti. Iznimno bogata građa koja sadrži vijesti o krađama, teškim ranjavanjima ili ubojstvima pruža nam novi pogled na društvenu povijest Istre u XIX. stoljeću. Povijest je Poluotoka protkana nasiljem i negativnim oblicima socijalizacije u istraženom razdoblju.

Ključne riječi: socijalno razbojništvo, nasilje, krađe i ubojstva, XIX. stoljeće, Istra.

Keywords: social banditry, violence, thefts and murders, 19th century, Istria.

Parole chiave: banditismo sociale, violenza, furti e uccisioni, Ottocento, Istria.

Još je davno utvrđeno da je nasilje odnos među ljudima, zapravo potpuno neprirodan i konstruiran odnos među pojedincima. Ipak, nasilje u predindustrijskoj Europi vrlo je česta pojava, osobito u područjima gdje je nasilje bilo uobičajeno, poput granica ili planinskih područja. Eric J. Hobsbawm, jedan od najznačajnijih istraživača tog fenomena, smatra kako se njegovo širenje može pripisati određenim geografskim i socijalnim čimbenicima, a jednako tako na plodno tlo nailazi u područjima s fragmentiranom javnom upravom.¹ Svojevrsno odbijanje prema istraživanju europskih subalternih društvenih skupina bilo je

¹ »It is favoured by certain geographical conditions (e.g. mountains), by certain social conditions (e.g. the availability of a reserve of, mainly young, landless meu surplus regular labour requirements, as in pastoral societies) certain political and administrative conditions (e.g. weakness or fragmentation of public administration and policing, poorly organised or controlled communications)«; Eric J. HOBBSAWM, »Introduction«, u: Gherardo ORTALLI (ur.), *Bande armate, banditi, banditismo e repressione di giustizia negli stati europei di antico regime*, Jouvence, Roma, 1986., str. 14.

dugo prisutno u europskoj historiografiji. U jednoj prepisci s Carlom Ginzburgom poznati francuski povjesničar François Furet tvrdio je kako se povijest subalternih društvenih skupina može istraživati isključivo na statističkoj razini.² Priznajući izniman značaj Furetovih metodoloških postavki, istraživanja su marginalnih slojeva ukazala da upravo te skupine možda najbolje pokazuju funkcioniranje društva na mnogim područjima diljem Europe. Subalterne skupine, u koje možemo ubrojiti razbojнике i nasilnike, postale su u proteklih nekoliko desetljeća privilegirano područje povjesničareva rada, predstavljajući važan čimbenik u sagledavanju društvenih odnosa. Nažalost, ni do danas osnovna literatura o ovoj tematici nije prevedena na hrvatski jezik.³

Davne 1959. Hobsbawm je u svojoj knjizi *Primitive rebels* upotrijebio sintagmu socijalnog razbojništva. Ipak, ovakav je model u kasnijim godinama doživio snažne kritike, poput one Antona Bloka, koji tvrdi da je sama riječ »socijalno« spekulativnog karaktera. Prema Blokovu mišljenju svaki je nasilni čin jedan oblik socijalnog bunta.⁴ Socijalno razbojništvo svakako nije moguće cjelovito prikazati. Radi se o fenomenu koji je suviše obuhvatan i koji u sebi sadržava mnogostruke različitosti. Pojedine epizode, nužno fragmentarne i kratka trajanja, omogućile su sagledavanje svih nijansi međuljudskih odnosa tijekom prvog desetljeća istarskog *Ottocenta*. Geografska i vremenska perspektiva, kako je već rečeno, uvelike su utjecale na formiranje razbojništva, pa tako i na intenzitet i oblik nasilja koji se manifestirao na određenim teritorijima u određenim razdobljima. Valjalo je uzeti u obzir i percepciju nasilja unutar određenih zajednica i njihov odnos prema nasilnim pojedincima ili grupama nasilnika. Takav je pogled odozdo omogućio detaljniju analizu i shvaćanje ne samo nasilja nego i procesa formiranja normi nasilnog ponašanja u društvu. Izvori o zločinima od srednjega do novog vijeka variraju prema svojoj kvantiteti i kvaliteti, stoga nije uvijek moguće iz dostupnih fragmenata stvoriti biografije zločinaca ili rekonstruirati njihov kriminalni rad.⁵ Ipak, i takvi fragmenti ukazuju na veliku rasprostranjenost nasilnih ponašanja na Poluotoku u istraženom razdoblju.

² Carlo GINZBURG, »Microstoria. Due o tre cose che so di lei«, *Quaderni storici*, n. 86, Il Mulino, 1994., str. 511–539.

³ Jedan dio osnovne literature o razbojništvu donosi Miroslav BERTOŠA u izvrsnoj studiji: *Zlikovci i prognanici (Socijalno razbojništvo u Istri u XVII. i XVIII. stoljeću)*, IKK »Grozđ«, Pula, 1989., str. 20. Svakako bi ovom popisu trebalo pridodati i kapitalna djela o ovoj tematici; Eric J. HOBBSAWM, *I ribelli. Forme primitive di rivolta sociale*, Einaudi, Torino, 1965.; ISTI, *I banditi. Il banditismo sociale nell'età moderna*, Einaudi, Torino, 1969.; Anton BLOK, »The Peasant and the Brigand: Social Banditry Reconsidered«, *Comparative Studies in Society and History*, vol. 14, issue 4, Cambridge, 1972., str. 494–503; Pat O'MALLEY, »Social Bandits, Modern Capitalism and the Traditional Peasantry: A Critique of Hobsbawm«, *Journal of Peasant Studies*, vol. 6, no. 4, London, 1979., str. 489–499. Edoardo GRENDI, jedna od najznačajnijih figura talijanske historiografije, pokušao je objasniti svu složenost i slojevitost pitanja nasilja, nedosljednosti u odnosu zločina i institucija koje su kontrolirale moral i problematiku istraživanja mentaliteta i zločina unutar određenih društvenih skupina i zajednica u članku: »Per lo studio della storia criminale«, *Quaderni storici*, n. 44, Il Mulino, 1980., str. 580.

⁴ BLOK, »The Peasant and the Brigand...«, str. 495–503.

⁵ »Crime, from medieval to modern times (thirteenth through eighteenth centuries), is thus know from a set of extremely different sources whose qualitative or quantitative value varies.«; Xavier ROUSSEAU, »From Medieval Cities to National States, 1350 – 1850: The Historiography of Crime and Criminal Justice in Europe«, u: Clive EMSLEY – Louis A. KNAFLA (ur.), *Crime History and Histories of Crime:*

Znatiželja me navela da barem fragmentarno istražim što se događalo tijekom razdoblja istarskog *Ottocenta* s onim društvenim skupinama koje je Miroslav Bertoša pratio tijekom XVII. i XVIII. stoljeća, u iznimnoj knjizi *Zlikovci i prognanici* koja je svijetlo dana ugledala 1989. godine. Iako se povijest kontinuiteta razbojništva na području Istre može pratiti tek fragmentarno zbog nedostatka iscrpnijih podataka o tjalicama ili sudskim procesima, mikroskopskim analizama određenih geografskih areala i takvi sitni fragmenti pokazali su raširenost te pojave u društvu. Za potrebe istraživanja korišteni su fondovi francuske uprave u Istri, koji se nalaze pohranjeni u Državnom arhivu u Pazinu (DAPA), osobito fondovi Općine Poreč (FOP) i Fondovi Općine Novigrad (FON).

Izvori za označavanje ljudi koji se ne drže zakona koriste mnogostruke izraze. Najčešće se spominju pojmovi poput: *malviventi*, *disertori*, *assassini*, *briganti*, *ladri*, *ladroni* i *banditi*. Upravo je ovaj posljednji pojam često u kolektivnom pamćenju poprimio značenje razbojnika, a pojam »banditizam« razbojništva. Izvori upozoravaju, kako je to već briljantno ustvrdio Bertoša, na značenjske razlike u interpretaciji tog pojma.⁶ *Bandito* tako doslovno označava čovjeka koji je zbog raznih zlodjela osuđen na progonstvo. No, u Istri su tijekom prvog desetljeća XIX. st. bjegunci pred zakonom zbog inertnosti vlasti najčešće uspijevali izmicati izvršiteljima kazni bježeći iz sela u selo, pritom najčešće nastavljajući zlodjela. Guido Ruggiero smatra kako se bjeguncem postaje zbog najraznovrsnijih zlodjela. Smatra također kako takve skupine često ovise o međusobnoj solidarnosti ostalih bandita, kao i mreže jataka koju su stvorili, a najčešće žive u graničnim i brdovitim predjelima.⁷

Pojmovi koji se u izvorima koriste za označavanje zločinaca navedeni su maloprije, a tijekom XIX. st. na području Istre prema dostupnim izvorima najčešće se koristi pojam *malvivente*. Osim razbojništva (*brigantaggio*), vrlo značajan fenomen bio je i krijumčarenje (*contrabando*), ponajviše vinom, solju i maslinovim uljem. Porezno pooštavanje na uvoz soli i uništavanje pomorskog gospodarstva Istre koje je uvela prva austrijska, a potom dodatno tijekom svog kratkotrajnog razdoblja učvrstila francuska uprava, dodatno je pridonijelo razvoju krijumčarenja. Krijumčarenje ipak nije novi fenomen na području Istre, a odavno je bilo iznimno razvijeno na susjednom području rijeke Pad. U Istri su se tajile prave količine proizvedenog maslinova ulja, na što je vlast kontinuirano neuspješno upozoravala. U najčešćem su slučaju takve neprijavljene količine ulja švercane noću čamcima kako bi se izbjegle kontrole organa vlasti, osobito iz luka Rovinj i Novigrad.

Studies in the Historiography of Crime and Criminal Justice in Modern History, Greenwood Press, Westport, Conn., 1996., str. 11.

⁶ BERTOŠA, *Zlikovci i prognanici...*, str. 13.

⁷ Iznimno zanimljiv opis figure bandita donosi nam Ruggiero: »A bandit was an escaped criminal subject to a bando, a decree moving him beyond the protection of the law. No specific crime made one a bandit, but most were convicted in absentia of extortion, aggressive theft, and murder, bandits operated in tight little bands of a dozen or a score of individuals at most, frequently living in mountain zone, or in border villages and fiefs no subject to patrols of sbirri (...) Bandits often depended upon solidarity between themselves and the local villagers...«; Guido RUGGERIO, *A Companion to the Worlds of the Renaissance*, Blackwell Publishing, Oxford, 2007., str. 149.

Darko Dukovski je nezakonite načine stjecanja dobara tijekom prve polovice XX. st. zbog njihove rasprostranjenosti na Poluotoku slikovito nazvao *malom privredom*.⁸ Elementi koji upućuju da se takav model može primijeniti i na Istru u prvim desetljećima XIX. st. su mnogostruki.

Hobsbawm na lingvističkoj razini razlikuje »dobre« i »loše« zlikovce. Jednako tako zlikovce dijeli u tri skupine, koje spominje i Bertoša, a to su: seljaci koji su se u određenim okolnostima pretvarali u zlikovce, hajduke ili gerilu, koja se borila protiv vlasti, i svojevrzne vitezove koji su dijelili pravdu na svoju ruku.⁹ Dakako da bi za Istru prve polovice XIX. odgovarala prva dva modela, koje je za XVII. i XVIII. st. objasnio i Bertoša, dok o trećoj skupini u dostupnim izvorima ne nalazimo traga.¹⁰ Osim toga, Hobsbawm tvrdi kako sve seoske sredine razlikuju prekršitelje zakona koji pripadaju njihovoj zajednici ili su u potpunosti integrirani u nju i stranaca.¹¹ Primjer domaćeg zlikovca vidljiv je u pismu koje je iz Poreča poslano u koparski zatvor. Sudac civilnog suda tražio je informacije o *Antoniu Ticichu*, bivšem skladištaru kojega je optužilo vojno vijeće. Očito da su glasine o bijegu *Ticicha* iz zatvora uzburkale i zastrašile stanovništvo te natjerale sudca da potraži informaciju je li osuđenik još u jurisdikciji koparskog zatvora ili je uspio pobjeći s namjerom da se vrati u rodni kraj. Zbog straha od krijumčarenja i razbojstava gradske su vlasti u rujnu 1809. željele zabraniti komunikaciju stanovnika Novigrada i njegove okolice sa stanovništvom Poreča. U tu je svrhu osnovana posebna civilna straža. Izaslanik za sanitet (*delegato di sanità*) poslao je iz Novigrada 21. rujna 1809. gradu Poreču obavijest o neučinkovitosti straže, koja najčešće nije radila svoj posao. *Zvane Bercich* izbjegavao je svoju dužnost i zbog toga je opisan kao osoba koja je sklona izbjegavanju dužnosti (... *mal di senio e troppo repressibile nella sua condotta*...).¹² U Novigradu je 3. veljače 1809. izdana obavijest načelnika *Beltraminia*, koja je odmah poslana u Poreč, kako su tri osobe pobjegle iz izgnanstva (*tre individui i quali fuggiti dal Bando*), ali su zbog bolesti koja ih je zatekla primljeni u grad. O strahu od razbojnika svjedoči i izvješće koje navodi kako su se sedmorica nepoznatih muškaraca miješala s lokalnim stanovništvom Poreča, koje je odmah upozoreno javnim proglasom.¹³ Iz navedenoga je vidljivo kako civilna straža nije bila djelotvorno ustrojena pa su se razbojnici i dalje nesmetano mogli kretati tim područjem.

⁸ Darko DUKOVSKI, »Istra s onu stranu zakona. Povijest istarskog brigantaggia i contrabanda – socijalno razbojništvo ili cosa nostra istriana«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 28, Zagreb, 1995., str. 212.

⁹ »All environments familiar with banditry make a conceptual, and sometimes linguistic, distinction between "good" and "bad" bandits«; HOBSBAWM, »Introduction«, u: ORTALLI (ur.), *Bande armate...*, str. 15; BERTOŠA, *Zlikovci i prognanici*.

¹⁰ Ovu je tvrdnju za razdoblje XVII. i XVIII. st. iznio Bertoša. Izvori za razdoblje XIX. st. pokazuju slične karakteristike koje je Bertoša uvidio u prethodnom razdoblju. BERTOŠA, *Zlikovci i prognanici*.

¹¹ »All rural societies distinguish between offenders against official law who remain part of their community or can be fully reintegrated into it, and outsiders or outcast elements«; HOBSBAWM, »Introduction«, u: ORTALLI (ur.), *Bande armate...*, str. 15.

¹² Državni arhiv u Pazinu, HR-DAPA-21, Općina Poreč, Poreč (1806. – 1813.), 1806./1813., knj. 4, kut. 35, 1–100.

¹³ »... sette individui del quale penetravano nel paese comescolandosi. Senza riguardi si è perciò posto in riserva questo luogo secondo i regolamenti di Sanità...«; Državni arhiv u Pazinu, HR-DAPA-21, Općina Poreč, Poreč (1806. – 1813.), 1806./1813., knj. 4, kut. 35, 1–100.

Slično je bilo i s područjem između Rovinja i Pule. Stoga se slažemo sa zaključcima Nevija Šetića kako je to ujedno i najopasnije područje kojim se stanovništvo moglo kretati.¹⁴

Osobito povećanju stope nasilja pridonijela je i mogućnost nošenja oružja, koje je poprimilo važan simbolički smisao. U zborniku *Corpi armati e ordine pubblico in Italia (XVI-XIX sec.)* navedeno je zapažanje kako je nošenje oružja postalo privilegij bogatijih slojeva. Ubrzo je mogućnost nošenja oružja kod stanovništva postala sredstvom društvenog razlikovanja. Svijest o tome dovođila je i do slučajeva da se pojedinci počnu baviti marginalnim poslovima (*mestieri vili*) kako bi se domogli oružja.¹⁵ U Istri su za francuske uprave postojale posebne odredbe oko nošenja oružja. Nitko ga nije smio nositi, a da za to nije imao posebno dozvolu koja se plaćala 10 franaka. U suprotnom, ukoliko bi bili uhvaćeni u nošenju oružja bez potrebne dozvole, plaćala se kazna u iznosu od 50 franaka. Bilo je također najstrože zabranjeno posuđivanje dozvola za nošenje oružja, koje je po dostupnim arhivskim vrelima moralo biti vrlo često.¹⁶

Za istraživanje povijesti razbojništva osobito je značajan znanstveni skup koji je održan u Veneciji 1983. pod naslovom: *Bande armate, banditi, banditismo e repressione di giustizia negli stati europei di antico regime*.¹⁷ Zbornik koji objedinjuje čitav niz *case studies* iznesenih tijekom skupa, ali i niz metodoloških rasprava, započinje banalnim, ali iznimno značajnim pitanjem, koje u predgovoru postavlja urednik Gherardo Ortalli: »Koliko jedna regija može podnijeti razbojnika?«¹⁸ Broj se stanovnika Istre, uzmemo li u obzir samo bivši posjed Mletačke Republike koji je prema mišljenju Miroslava Bertoše zauzimaao oko 77 % Poluotoka, u dvadesetogodišnjem razdoblju koji dijeli mletačku od druge austrijske uprave nije znatno povećao. Godine 1780. Istra je brojila 90 000, da bi tek nakon 1830. uspjela prijeći broj od 100 000 stanovnika.¹⁹ Usprkos demografskim krizama koje su zahvatile područje Poluotoka, osobito u drugom desetljeću XIX. st., trend rasta stanovništva bio je ipak pozitivan. Šetić navodi kako je u Istri 1809. bilo oko 150 zločinaca i pustolova koji su se okupljali u šumama na području Rovinja i Pule. Stanovništvo su najčešće zastrašivali zahtjevima za barutom ili duhanom, a pojedinačno ili u skupinama priječili su normalno kretanje ljudi između gradova.²⁰ Šetić spominje kako je vijest

¹⁴ Nevio ŠETIĆ, *Napoleon u Istri*, IKK »Grozđ«, Pula, 1989., str. 15, 28–29 i 33–42.

¹⁵ »La facoltà di portare le armi, prerogativa tradizionale dei membri più autorevoli della società e perciò di alto valore simbolico, conteneva inoltre una connotazione di distinzione sociale che la rendeva ambita nelle fasce sociali inferiori, dunque strumento stesso essenziale per convincere i singoli ad assumere incarichi altrimenti disdegnati o assunti contro voglia«; Livio ANTONIELLI, »Introduzione«, u: Livio ANTONIELLI – Claudio DONATI (ur.), *Corpi armati, e ordine pubblico in Italia (XVI-XIX sec.)*, Rubbettino editore, Soveria Mannelli, Catanzaro, 2003., str. 6.

¹⁶ Državni arhiv u Pazinu, HR-DAPA-20, Općina Novigrad, Novigrad (1806. – 1813.), 1806./1813., knj. 5, svež. 17, 28. Ovim se arhivskim izvorima koristio i: ŠETIĆ, *Napoleon u Istri...*, str. 105.

¹⁷ Ovim putem srdačno zahvaljujem *professoru emeritusu* Miroslavu Bertoši na vrijednim metodološkim napomenama o kojima je bilo riječi na Skupu, a koje nisu zabilježene u Zborniku.

¹⁸ »Quanti briganti una determinata regione può sopportare?«; Gherardo ORTALLI, »Dal convegno al volume: Una presentazione«, u: ISTI (ur.), *Bande armate...*, str. 9.

¹⁹ Egidio IVETIĆ (ur.), *Istra kroz vrijeme / Istria nel tempo*, Collana degli Atti del Centro di ricerche storiche di Rovigno, Rovinj, 2009., str. 442.

²⁰ *Isto*, str. 33–34.

o neodrživosti takvog bezakonja poslana maršalu Marmontu, koji je organizirao vojne odrede sa zadatkom da uhvate razbojнике. U trotjednoj akciji diljem Istre uhvaćeno je i obješeno oko 60 razbojnika.²¹ Razbojnici i nasilnici ne samo da su bili obješeni, već su se ostavljali u poluraspadnutom stanju na trgovima duže vrijeme kao *memento* ostalim članovima zajednice. Takve mjere morale su izazvati učinak na kolektivne i individualne maštarije, ali su paradoksalno poručivale da se na nasilje odgovara nasiljem.

Broj lopova u Istri u tom je razdoblju bio prilično velik u odnosu na sveukupni broj stanovnika i geografsku površinu Poluotoka. Tome u prilog govore i nagrade koje je odredio istarski prefekt 1807. za one koji bi prokazali osuđene zločince u bijegu ili ih uhitili i predali vlastima. Ukoliko je kažnjenik bio osuđen na kaznu do jedne godine zatvora, nagrada je bila određena u iznosu od petnaest milanskih lira, do tri godine zatvora nagrada je iznosila trideset lira, od tri do deset godina šezdeset lira, od deset do petnaest godina devedeset lira, a od petnaest i više godina sto dvadeset lira. U slučaju pronalaženja zlikovca koji je osuđen na smrtnu kaznu, nagrada je bila određena na dvije stotine dvadeset pet lira. Nagradu su gradske vlasti isplaćivale osobama koje bi prokazale zločinca, a koje svojom službom nisu bile plaćene za takve poslove:

(...a fine di infondere nella forza pubblica ed in ogni altro privato un maggior interesse per il fermo dà. malviventi e de fuggitivi condanati renderete noti i premj dalla Superiore Autorità determinati, e che qui sotto trascrivo

Se la pena è minore di un anno il premio è di lire quindici di Milano

Da un anno sino a tre di lire trenta idem

Da tre sino a dieci lire sessanta idem

Dai dieci sino a quindecim lire novanta idem

Dai quindecim in avanti lire centoventi idem

Se la pena è capitale di lire duecento venticinque idem.

*Il premio è pure accorato a favore di tutti quelli, che arrestano, o consegnano alle carceri uno o più fuggitivi dalle Case di condanna. La misura del premio è regolata come nel articolo precedente in proporzione del tempo di condanna che resta a scontarsi da ciascun fuggitivo. Alla Reale Gendarmeria, ed a qualunque altra forza pubblica non è corrisposto il premio per arresti seguiti in forma di speciale mandato di competente Autorità.....).*²²

Na popisu koji je 1807. objavljen na području Novigrada, 65 ljudi smatralo se nestalima, neki od njih svakako su bili žrtvama razbojnika, a neki i sami bjegunci pred rukom

²¹ Auguste Frederic Louis Viesse de MARMONT, *Memoari*, prev. Frano Baras, Logos, Split, 1984., str. 180–181. Vidi i: ŠETIĆ, *Napoleon u Istri...*, str. 34.

²² Državni arhiv u Pazinu, HR-DAPA-20, Općina Novigrad, Novigrad (1806. – 1813.), 1806./1813., knj. 5, svež. 17, 28. Ovu odluku spominje i: ŠETIĆ, *Napoleon u Istri*.

zakona.²³ Popisi poput ovog omogućavali su gradovima razmjenu informacija o nestalima, ali i moguće opasnim pojedincima koji su se kretali tim područjem.

Analiza žrtava pokazuje kako su najčešće mete razbojnika bile ne samo trgovci ili bogatiji građani nego i svaka osoba koja je nešto posjedovala.

Zbog analize slijeda evolucije društva, valja prema prijedlogu Mauricea Aymarda razlikovati krizno razbojništvo (*banditismo di crisi*) i permanentno razbojništvo (*banditismo permanente*). Razbojništvo je bilo zakonom zabranjeno, međutim, pravne norme XIX. st. bile su daleko od našeg poimanja kaznenih zakona. Kako su žrtve bile tretirane u društvu, a kako od strane vlasti? Vlast je naravno *a priori* optuživala svako nasilno ponašanje, međutim, postavlja se pitanje jesu li institucije progona i kažnjavanja zločinaca uspjevale izvršavati pravdu.

Razdoblje prve polovice XIX. st. u Istri donijelo je značajne promjene na institucionalnom planu. Najznačajnije su se promjene dogodile na razini političko-upravne događajnice. Svi stanovnici Istre postali su građanima, provedene su mnoge reforme u javnom životu, upravi i sudstvu. Promjene stoljetne vlasti Mletačke Republike, pa onda u jednom brzom ritmu prve austrijske, francuske i druge austrijske uprave, u svakodnevnom životu nisu toliko strukturno izmijenile život ljudi. Lav Sv. Marka u svijesti je zamijenjen francuskim i austrijskim obilježjima, međutim, ritmovi života i procesi duga trajanja nisu se suviše izmijenili. Iako su austrijski i bivši mletački posjed u Istri 1804. ujedinjeni u jednu cjelinu nakon više stotina godina, da bi godine 1806. ponovno bili podijeljeni, i na kraju 1814. ponovno ujedinjeni, ukidanje državnih granica nije značilo i ukidanje mentalnih granica koje su u svijesti ljudi ostale žive sve do XX. stoljeća! Bertoša je na primjeru mletačkog posjeda u Istri u XVII. i XVIII. st. pokazao svu neučinkovitost i sporost institucija progona zločinaca. Što se u XIX. st. promijenilo? Reforma uprave ipak je samo institucionalno pružala bolju organizaciju sudova, podignuta je čak i vojska koja je u nekoliko navrata hvatala i na javnim mjestima vješala zlikovce kao upozorenje društvu. Ipak, izvori koji obiluju vijestima o razbojstvima, krađama, tučnjavama, pobunama, jednom riječju nasiljem, ukazuju kako su bitni problemi života ostali isti.

Nasilje svakako ne može biti jednostrano promatrano. Pokazao je to Claudio Povolo na primjeru tučnjava, jednom od oblika intenzivnih međuljudskih odnosa.²⁴ U takvim prilikama samo slučajnost određuje tko će na kraju biti kriminalac, a tko žrtva.²⁵ Razina je nasilja u takvim svakidašnjim međuljudskim odnosima vidljiva iz podatka da su prema dostupnim izvorima krčme bile opasnim mjestima boravka, osobito one u Kanfanaru gdje su se često događali teški zločini.²⁶ Najčešće mjesto sastajanja raznih zlikovaca bilo je – osim po privatnim kućama ili šumama, upravo – u krčmama. Zbog nasilja koje se

²³ *Dimostrazione contenente il Nome, Cognome, ed Età di cadaun degli individui d'ambidue i sessi che mancano da questa comune...*; Državni arhiv u Pazinu, HR-DAPA-20, Općina Novigrad, Novigrad (1806. – 1813.), 1806./1813., knj. 5, svež. 17, 28.

²⁴ Claudio POVOLO, »La vittima nello scenario del processo penale (dai crimini senza vittime all'irruzione della vittima nel dibattito sociale e politico)«, *Acta Histriae*, 12/1, Kopar, 2004., str. I – XIV.

²⁵ HOBSBAWM, »Introduction«, u: ORTALLI (ur.), *Bande armate...*, str. 7.

²⁶ IVETIC (ur.), *Istra kroz vrijeme...*, str. 415.

generiralo na mjestima javnog okupljanja, krčme nisu smjele ugošćivati nikoga nakon 22 sata, kada su morale zatvarati svoja vrata.²⁷ Sastajanje zlikovaca, osim u krčmama, bilo je često i unutar crkava. Prema vijesti iz arhiva pulskog kapetanata i izvješća rovinjskog povjerenika od 1. veljače 1821. koje nam donosi Bernardo Schiavuzzi, nakon 1801., kako bi se spriječilo sastajanje zlikovaca na području Kanfanara, srušena je crkva sv. Vetora i Korone.²⁸

Zlikovcima su postajali pripadnici svih društvenih provenijencija, a udio seljačke komponente pritom nije bio nužno znatno veći u odnosu na ostale društvene skupine. Zapravo je na primjeru Istre s početka XIX. st. moguće najbolje pokazati kako su se zlikovci novačili iz svih društvenih skupina, bogatijih i siromašnijih, muškaraca, žena ili djece, iz sela i gradova podjednako. Da nisu samo muškarci pribjegavali krađama, pokazuje *Catharina Talich*, udovica *Tommasea*, koju je porečki sudac 17. siječnja 1809. predao policiji zbog upadanja tijekom noći u kuću kroz razbijeni prozor i krađe raznih predmeta i novca.²⁹ *Rosa Zen*, stara četrdeset godina, optužena je za krađu.

Osim odraslih, kriminalnim radnjama bavila su se i djeca, tako su *Cristoforo Bianchini* i *Battista Molinari* sa svega jedanaest godina na području Novigrada počinili ubojstvo i teško ranjavanje. *Giovanni Milani* s četrnaest i *Andrea Bonatti* sa svega jedanaest godina bili su također traženi zlikovci. Mladi *Pietro Zucco* s dvadeset i *Antonio Oilla* s osamnaest godina bili su optuženi za teško ubojstvo (*barbaro omicidio*).

Analiza razbojništva problematična je utoliko što su se načini koncipiranja nasilja mijenjali s vremenom.³⁰ Različita vremena donose različite percepcije nasilja, stoga je vrlo teško u konačnici utvrditi koliki su stupanj nasilja proživljavali ljudi tijekom prošlosti. Ovakvim pristupom vraćamo se povijesti mentaliteta, ne u dugom trajanju nego pristupu koji bi omogućio utvrđivanje proživljenog iskustva! S druge strane, zbog stoljetne prisutnosti razbojništva na Poluotoku, stanovništvo je već moralo biti naviknuto na scenarije krađa životinja ili ulaska u kuće tijekom noći kroz razbijene prozore. Cilj je bio oteti i ono malo što su istarski seljaci imali. Istraživanje razbojništva u Istri poprima tako svojevrstan vid istraživanja antropologije mentaliteta!

U određenim geografskim područjima i u određenim razdobljima javljaju se fluktuacije bujanja razbojništva i nasilja. Slično je zapažanje već iznio i Rosario Villari koji smatra da se povijest razbojništva može proučavati u ciklusima povećane aktivnosti

²⁷ ŠETIĆ, *Napoleon u Istri...*, str. 25.

²⁸ »Nell' anno 1801 essteva ancora ed era officiata, per poco tempo ancora, perchè avendo servito più tardi quale ritrovo di malfattori dovette venir atterrata«; Bernardo SCHIAVUZZI, »Due castelli. Notizie storiche«, *Atti e memorie della Società istriana d'archeologia e storia patria*, XXXI, Parenzo – Trieste, 1919., str. 36.

²⁹ »Rimetto a Lei Sig. Podestà la Querela di Cattarina Vedova di Tommaseo Talich Mompaderno sopra agressiono notturna, e spoglio di effetti, e dinaro in di essa Casa mediante introduzione per una finestra con frazione de vetri della stessa...«; Državni arhiv u Pazinu, HR-DAPA-21, Općina Poreč, Poreč (1806. – 1813.), 1806./1813., knj. 4, kut. 35, 1–100.

³⁰ Guido RUGGIERO, *Patrizi e malfattori. La violenza a Venezia nel primo rinascimento*, Il Mulino, Milano, 1982., str. 225.

na određenom teritoriju.³¹ Istra je u XIX. st. doživjela institucionalne promjene kojima se pokušala uspostaviti jaka centralna vlast. Ipak, bujanje razbojništva pokazuje sve slabosti uspostavljanja čvrste vlasti, čemu može posvjedočiti i pojačan otpor prema francuskoj upravi, osobito na području Rovinja. Aymard tvrdi kako istraživanje razbojništva poprma smisao upravo gledano u odnosu na državu, odnosno kako razbojništvo, više negoli afirmaciji država, pridonosi neuspjesima uspostavljanja čvrste vlasti.³² Takvo ponašanje može se shvatiti kao svojevrsan vid nasilnog ponašanja, od simboličnog do pravih nasilnih ili vojnih akcija pobunjenog i nezadovoljnog stanovništva Rovinja. Istrom tada kruži velik broj ljudi sumnjiva morala i nasilnih manira, poput *Felicea Calegarija* i *Marija Medizija* koje je sud želio uhititi i ispitati zbog javne pobune protiv vlasti. Godine 1807. poslano je pismo prema kojem je pronađeno mrtvo tijelo, za koje se kasnije ispostavilo da se radi o *Bernardu da Colleu*, a u kojem se njegova brata *Angela* obavještava o događajima koji su se zbili.³³ Kazneni sud tražio je godine 1807. *Piera Milochyma*, seljaka iz Muggie, zbog ubojstva i bijega s tog područja. Visoka stasa, nosio je mornarsku jaknu, ponekad bijele, a ponekad i hlače drugih boja, u gležnju vezane špagom, i šešir na glavi.³⁴ Bivši *carabinier Antonio Chisolini* postao je zarobljenikom austrijske vojske, nakon čega je uspio pobjeći policijskom pregledu. *Giovanni Greco* iz Vrsara doživio je u noći između 17. i 18. siječnja 1809. krađu i agresiju u svojoj kući. Trojica nepoznatih počinitelja ukrala su mu dvadeset dukata, plahte i još nekoliko manjih stvari.³⁵ Čuvar šume *Bartoletti Zulatti* u jednom svom izvješću piše kako nisu samo materijalna dobra unutar kuća bila na udaru zlikovaca. Naime, netko je izrezivao i skidao koru mladih hrastova i jela. Kako se takva zlodjela ne bi ponovila, *Zulatti* je upozorio da svi šumski čuvari moraju više pozornosti posvetiti očuvanju šuma.³⁶ Napori vlasti koja je kontinuirano gradskim upravama slala obavijesti o čuvanju šumskog fonda, osobito onog hrastovog, upućuje na činjenicu da je izvoz kvalitetnih stabala iz Istre bio od velike gospodarske važnosti. Hrastovi trupci, primjerice, smjeli su se izvoziti isključivo u Trst.

³¹ »In certi periodi della storia e in certe aree geografiche ci furono delle grandi ondate di banditismo, ondate che per l'intensità dell'azione, per la frequenza delle imprese, per il numero di partecipanti, per la creazione di una situazione generale di emergenza e per la reazione forte e impegnativa da parte dello Stato differiscono dalle manifestazioni "normali" o endemiche del banditismo«; Francesco GAUDIOSO, »Lotta al banditismo e responsabilità comunitaria nell'Italia moderna«, *Mediterranea. Ricerche Storiche*, II, 2005., str. 420.

³² »Banditismo, brigantaggio, criminalità organizzata acquistano senso soltanto in rapporto allo stato, del quale contestano l'autorità (...) il banditismo testimonia più che la nascita e l'affermazione dello stato, le sue esitazioni ed i suoi insuccessi...«; Maurice AYMARD, »Per una conclusione«, u: ORTALLI (ur.), *Bande armate...*, str. 511.

³³ »... rinvenimento di un cadavere nella Velina del Fiume Pirano, prima ignoto...«; Državni arhiv u Pazinu, HR-DAPA-20, Općina Novigrad, Novigrad (1806. – 1813.), 1806./1813., knj. 5, svež. 17, 28.

³⁴ »... capotto ora corto, ora lungo ad uso di marinari, braghe talvolta bianche, talvolta di altro colore legate al ginocchio con cordelli, un capello di feltre lungo il capo...«; *na ist. mj.*

³⁵ Giovanni Greco je napravio i detaljan opis ukradenih mu stvari, koje je osim spomenutih dvadeset dukata činilo i: »2 fazzoletti da collo ad uso da donna, 5 fazzoletti da collo ad uso da uomo, 2 mantili da tavola, 5 paia di lenzuoli, 3 brazza di fella cragniolina«; Državni arhiv u Pazinu, HR-DAPA-21, Općina Poreč, Poreč (1806. – 1813.), 1806./1813., knj. 4, kut. 35, 1–100.

³⁶ »... alcuni perversi hanno in questi ultimi giorni osato di levare la scorza a delle giovani piante di rovere ed abete...«; *na ist. mj.*

U Kopru je 1807. donesen zakon o mogućnosti uhićivanja prijestupnika i od strane drugih jurisdikcija. Ipak, ostavljala se klauzula da zlikovac mora biti isporučen jurisdikciji kojoj je pripadao kako bi bio osuđen i kažnjen. Iste godine daje se zahtjev za opsežnijim istragama (*maggiori indagini*) za predmetima koje su ukrali lopovi (*ladroni*). Među ukradenim stvarima nalazilo se trinaest košulja, trinaest stolnjaka, četiri plahte, jedna vreća i pola vreće pšenice.³⁷

Graziano Tabacchi optužen je zbog krađe (*reo di trafugamento di generi in calze descritti*), a moglo ga se prepoznati, kako to izvori navode, po crno-smeđem konju. *Corfaloneo Contarini* i *Pelegria Arauschia*, koji su pobjegli s područja rijeke Pad (*dipartimento dell' alto Pò*) i koji su djelovali na širokom području između Poreča i Novigrada, optuženi su za ubojstvo (*presenti rei di omicidio*). Istrom se kretao poveći broj bjegunaca, među kojima *Antonio Ponti Busca* i *Angelo Zubeo* koji je optužen za teško ranjavanje (*reo di grave ferimento*), nakon čega je pobjegao iz venecijanskih zatvora (*carceri di Venezia*). Zbog sudjelovanja u ubojstvu vlasti su tražile i *Pija Pietra* te *Bartolomea Fillija Fiacchettija*. Nepoznati lopovi, koje se u ovom slučaju naziva *furtatori*, ukrali su na području Novigrada jedan zlatni križ, zlatno srce, dva mala srebrna mača, jedan zlatni kipić Majke Božje, par srebrnih kopči i komadić srebra.³⁸ Tražio se i novac, koji su ukrali nepoznati lopovi (*ladri tuttavia ignoti*). Krađu i agresiju u noći 5. siječnja 1807. doživio je i *Giorgio Pailone* iz Novigrada kojega su na cesti napala četiri nepoznata čovjeka. Nakon maltretiranja uslijedila je tučnjava i ranjavanje. Osim fizičkog nasilja, razbojnici su mu ukrali četrdeset i četiri ovce. Idućeg je jutra *Pailone* ipak uspio pronaći osamnaest ovaca napuštenih na obližnjem posjedu.³⁹ Sva su četvorica zlikovca nosila okrugle šešire i rupce uz pomoć kojih su mu tijekom premlaćivanja pokrili lice.⁴⁰ *Antonio Ambrosich* bio je primoran na bijeg s područja Poreštine nakon što je optužen da je zapalio vatru (*pervenuto reo di appiccato incendio*). Nakon ovog i još nekolicine požara prouzročenih ljudskim nemarom, vlasti su odlučile zabraniti odlaske u sjenike tijekom noći, kao i zadržavanje u blizini mostova i drugih zapaljivih mjesta.⁴¹ U ožujku 1807. tijekom provale u kući u Novigradu razbijen je hrastov kovčeg koji je bio osiguran dvostrukom bravom i iz njega je ukradeno deset srebrnih svijećnjaka, veliki srebrni križ, srebrna svjetiljka, srebrna gondola i srebrna kadionica.⁴²

³⁷ »... 13 camiciere, 13 tovaglie, 4 lenzuoli di canape, 1 sacchi, mezzo sacco di frumento...«; Državni arhiv u Pazinu, HR-DAPA-20, Općina Novigrad, Novigrad (1806. – 1813.), 1806./1813., knj. 5, svež. 17, 28.

³⁸ »1 croce d'oro, 1 cuor d'oro, 2 spadine d'argento, 1 madonina d'oro, 1 paro fibbie d'argento, 1 strichio d'argento«; *na ist. mj.*

³⁹ »... venne agredito sulla strada da quattro sconosciute persone, maltrattato, percosso, e ferito, nonché derubato di 44 animali lanuti, diecotto dei quali vannero nel giorno successivo ritrovati abbandonati nelle campagne e raccolti e ripresi...«; *na ist. mj.*

⁴⁰ »Portavano tutti quattro capello in testa rotondo con delle rublie con le quali mi coprivano la faccia«; *na ist. mj.*

⁴¹ *Isto*, 30.

⁴² »... da un cassone, chiuso a due chiavi, cerchiato di ferro e composto di grosse tavole di rovero, dieci Candelieri d'argento, una Croce grande d'argento di letto, una lampade d'argento ordinaria, una Navicella d'argento senza Cucchiajo, ed un Su turibolo d'argento = tutto usato«; *na ist. mj.*

Osobito je karakteristično pismo, zapravo izvješće koje je općini Novigrad poslao *Alessandro Zondini*. Godine 1807., tijekom jedne noći, čula su se tri hica iz arkebuzе (*tre scariche d'archibuggio*). Čuvši pucnjeve i u strahu da ih zločinac ne vidi, *Zondini* se zajedno s obitelji morao skrivati unutar kućice. Zlikovac je potom nestao u nepoznatom smjeru, a da nije ostavio traga. Ponovno se isti zlikovac pojavio nakon četiriju dana pokriven jednim kaputom (*con un Capotto*) iz kojeg se naziralo nekakvo oružje (*una qualche arma*). Oružje se ovog puta moglo jasno vidjeti jer je svojom dužinom izlazilo iz kaputa. Približio se kućici da vidi hoće li ga netko pokušati otjerati, međutim, kako su ga se svi bojali i bili skriveni, nije naišao ni na koga spremnog da mu se osveti za prethodna nedjela pa je otišao (*si allontanò*). U pismu je *Alessandro Zondini* dao za zlikovca gotovo simptomatičan opis: odurna izgleda (*l'orido aspetto*) i zlih barbarskih manira (*malvaggi costumi*). Ovaj podatak pokazuje koliko je svijest stanovništva bila prožeta strahom od zlikovaca koji su ih strašili najrazličitijim nasilnim načinima. Ovakav simbolički čin nasilja zasigurno je bio i šire rasprostranjen u Istri s početka *Ottocenta*. Svojevrsno pokazivanje moći pojedinih zlikovaca ili zlikovačkih skupina unosilo je dodatan strah među stanovništvo stvarajući određen lik zlikovca odurna izgleda i zlih manira. Vlast je odmah reagirala s ciljem da takve akcije prestanu i upozorila na izloženost straže koja je pored ovakvih nasilnih pojedinaca ostajala nemoćna u obrani gradova i sela, kao i njihovih stanovnika.⁴³ Simbolička vrijednost nasilja s ciljem priznavanja časti pokazuje kako nije samo materijalno bilo na meti zlikovaca. Osim toga, istarski primjer pokazuje kako se većina krađa odnosi na predmete male vrijednosti. No, valja shvatiti kako je poimanje vrijednosti čovjeka XIX. st., osobito istarskog seljaka koji gotovo ništa i nije posjedovao, različito od današnjeg.

Vrlo je važno naglasiti i nematerijalnu komponentu, u prvom redu čast i poštovanje, kao element od iznimne važnosti u svim mediteranskim regijama, pa tako i u Istri. Nasilje koje se manifestiralo u Istri pokazuje, prema iznesenom, svu kompleksnost društvenog nereda i poprima unutar društva ulogu fenomena negativne socijalizacije. Vlasti su se u Istri mijenjale i nametale vlastita pravila, međutim, bitni problemi života ostali su nepromijenjeni tijekom čitavog XIX. stoljeća. Kao i druge mediteranske pokrajine, i Istra je tijekom tog stoljeća postala područjem otvorene ekspresije nasilja u svim njegovim oblicima i intenzitetima. Razbojništvo je na taj način tijekom svoje stoljetne opstojnosti na primjeru Istre poprimilo oblik strukture duga trajanja. Možda bi na kraju trebalo ponoviti riječi znamenitog francuskog povjesničara Luciena Febvrea koji je još prije više od pedeset godina ustvrdio kako strahu valja vratiti svoje legitimno mjesto u povijesti.⁴⁴

⁴³ »... di quelle persone che ardiscono con modi violenti intacare il Rispetto dovuto tanto al Castello quanto agli impiegati che in esso esistono, Lasciando i Guardiani esposti alle perplessità del Trasgressore, con il simulato pretesto di rispettarlo lontano dal loro Castello«; *na ist. mj.*

⁴⁴ Lucien FEBVRE, »Pour l'histoire d'un sentiment: le besoin de sécurité«, *Annales. Économies, Sociétés, Civilisation*, 11/2, 1956., str. 244–247.

SAŽETAK

Neki fragmenti razbojništva u prvom desetljeću *Ottocenta* (Metodološki okvir i istarski primjer)

Članak na temelju arhivskih fondova čuvanih u Državnom arhivu u Pazinu (DAPA) pokušava sagledati razmjere rasprostranjenosti socijalnog razbojništva i nasilja u Istri tijekom prvog desetljeća XIX. stoljeća. Nestašice hrane i velik otpor prema francuskoj vlasti u Istri, osobito na području Rovinja, pogodovali su nastanku nasilnih ponašanja u društvu koja su na području Poluotoka duboko utkana u mentalitet stanovništva još od vremena Prejasne gospodarice mora. Područja Poreča, Novigrada i Rovinja bila su iznimno opasna, njima je kružio poveći broj zlikovaca i nasilnih zlikovačkih skupina. Iako je francuska uprava u nekoliko navrata vojnim akcijama u kojima su uhvaćeni i obješeni mnogi zločinci pokušala iskorijeniti razbojništvo, ono će još dugo biti prisutno u svakidašnjici Poluotoka. U obilju arhivskih vrela prednjače tjeralice za nasilnim pojedincima koji su bili osuđeni za najrazličitija zlodjela, od sitnih krađa do ranjavanja i teških ubojstava. Nasilnici i razbojnici pritom su bili i muškarci i žene, djeca i stariji te ljudi iz urbanih i seoskih sredina. Analiza povijesti razbojništva pruža uvid u kompleksnost i slojevitost društvenih odnosa pojedinaca i u konačnici nudi nove mogućnosti historiografskih istraživanja.

SUMMARY

Some fragments of banditry in the first decade of the 19th century (Methodological framework and an Istrian example)

Based on the archival fonds kept by the State Archive in Pazin (DAPA), this article attempts to consider the extents of the distribution of social banditry and violence in Istria over the first decade of the 19th century. Food scarcity and a considerable resistance against the French government in Istria, particularly within the area of Rovinj, favoured the emergence of violent social behaviour which had been deeply embedded in the mentality of the population ever since the times of the Serenissima. The areas of Poreč, Novigrad and Rovinj were extremely dangerous, they were circled by a large number of criminals and violent crime groups. Despite the fact that the French authorities attempted on several occasions to eradicate banditry by taking military actions that resulted in numerous arrests and hanging, it would remain present for a long time in the everyday life on the Peninsula. The abundance of archival sources is overwhelmed by warrants for arrest of violent individuals who were condemned for most diverse crimes, from petty thefts to injuries and brutal murder. Violent perpetrators and bandits could have been men and women, children and adults, people coming from the towns or the country. The analysis of the history of banditry provides access into the complexity and stratification of social relationships between individuals and, finally, it offers new opportunities for historiographic research.

RIASSUNTO

Alcuni frammenti del banditismo nel primo decennio dell'Ottocento (La cornice metodologica e l'esempio istriano)

Sulla base dei fondi documentari dell'Archivio di Stato di Pisino (DAPA) l'articolo ha l'intenzione di analizzare la vastità del fenomeno del banditismo sociale in Istria durante il primo decennio dell'Ottocento. La carenza di cibo e una forte resistenza al governo napoleonico in Istria, soprattutto nel Rovignese, ha favorito il formarsi del brigantaggio nella Penisola. Nel periodo descritto, le località di Parenzo, Cittanova e Rovigno erano luoghi pericolosi dove girovagavano molti malviventi e pericolosi gruppi di persone che assalivano città e villaggi. Malgrado il governo napoleonico, mediante vere e proprie azioni militari, fece catturare ed impiccare molti malviventi, la violenza ha persistito ancora a lungo nella vita quotidiana in Istria. I mandati di cattura, fonti molto frequenti ritrovate in archivio, offrono informazioni su atrocità descritte che spaziano in un'arco da furti a ferimenti o gravi omicidi. La facoltà di essere un violento criminale non era riservata ad un gruppo preciso di persone. Tra criminali e violenti si registrano persone di tutte le età, dai giovani ai più vecchi, ugualmente sia uomini che donne, persone provenienti da città o località rurali. L'analisi della storia del banditismo sociale offre infine una migliore comprensione della complessità delle relazioni interpersonali dei singoli ed infine nuove prospettive di ricerca.